

TODOR PAVLOV, TEORIJA ODRAZA

Osnovna pitanja dijalektičko-materijalističke teorije saznanja

(Teória odrazu. Základné otázky dialekticko-materialistickej teórie poznania.)
Kultura, Beograd 1947. Do srbčiny prel. A. Kolendič a Dragiša Živkovič.

Str. 546, cena din. 90.—.

Keď sa pozrieme na našu vedeckú knižnú produkciu, zistíme, že u nás vznikajú diela najrôznejšieho obsahu a zamierenia. Keď sa pozrieme na diela prekladateľské, tiež nám neunikne skutočnosť, ako našu domácu produkciu dopĺňame rôznymi významnými prekladmi.

No jednako, i keď týmto spôsobom musíme zistiť, že u nás pozorovať jasnú snahu o duchovný vývin a rast, predsa len platí, že je tento rast nie dosť široký a rôznorodý. A to ani pokiaľ ide o vedeckú šírku, ani čo sa týka celkovej orientácie.

Tak napr. pokiaľ ide o vedecké prehlbovanie, u nás sa obmedzujeme dosť zreteľne iba na diela, ktoré vyhovujú doterajším našim životným i vedeckým snom. V poslednom čase síce nakladateľstvo Pravdy opravuje tento nedostatok, ale keďže je akosi samo, jeho práca sa posiaľ nevyvíja dosť jasne v intenzívnej snahe iných „romantických“ nálad. Preto pozorujeme, ako na jeden preklad nového obsahu zjavuje sa aj niekoľko prekladov diel, brániacich názorovú zvyklosť, myšlienkovú ustálenosť.

A záver zo všetkého je dvojaký: jednak našej pozornosti unikajú závažné diela iných (i slovanských) národov, jednak zoslabujeme týmto spôsobom silu vlastného poznávania.

Len takto a týmto spôsobom možno pochopiť skutočnosť, že posiaľ uniklo našej i filozofickej verejnosti dielo tak ďalekého významu, ako je práca bulharského filozofa a predsedu Akadémie vied Todora Pavlova, jedného z najväčších teoretikov marxizmu a leninizmu v dnešnej dobe. Lebo toto dielo naozaj predstavuje vrchol, a to nielen v pochopení dialektického materializmu-realizmu, ale ešte viacej v domýšľaní problémov, ako sa ony javia pod zorným uhlom tejto teórie po určitom časovom odstupe. Nuž bude na mieste, aby sme si o ňom pohovorili, aspoň pri príležitosti, keď sa jeho preklad zjavil v srbčine.

Dielo Pavlova totiž nie je najnovšieho dáta. Bolo napísané ešte v tridsiatych rokoch (1936), a bolo napísané po rusky. Jeho prvé vydanie videla najprv Moskva, Filozofický inštitút, a aj do bulharčiny bolo preložené iba neskôršie (1937). Srbský výťah sa síce zjavil tiež už pred poslednou svetovou vojnou, ale celé dielo vychádza v srbčine až teraz. A tak — keďže v každom novom vydaní a preklade bolo dielo vlastne vždy lepšie zdokonalené, ako spomína sám Pavlov v úvode k srbskému prekladu (str. 10), teraz sa nám dostalo v najvytríbenejšej podobe. A toto je súčasne druhý dôvod, prečo si myslíme, že bude osožné o diele u nás referovať. Ním a pomocou neho môžeme si totiž teraz vyjasniť problém, ako vlastne vyzerá teória dialektického materializmu v najnovšej podobe a ako stoja naše nálady pred ňou.

Lebo naozaj na to treba predovšetkým tu upozorniť. Nálady sú základné prekážky nášho myšlienkového vývinu. Keďže sme si akosi celým vývinom zvykli stavať svoj duchovný charakter na tradičných kultúrnych

prvkoch, priamo sa trasieme strachom pred možnosťou, že sa tieto naše tradičnosti ukážu nie na mieste. Preto sa u nás myslitelia i široká pospolitosť bráni proti každému nebezpečenstvu, do ktorého sa dostáva existencia ducha, osobnej iniciatívnosti, citovej pravdy, zvyklosti atď. A proti novým poznatkom sa aj bojuje týmto spôsobom. Snahou obrániť „dedovizeň otcov“, ako to u nás v romantickom zanítení opakujeme.

Avšak ak je niečo v našom zápase o správnosť názoru pochybené, tak je to práve takéto tvrdenie. A nevidno to nikde lepšie, než na prítomnom diele Todora Pavlova. Lebo Pavlov, ponímajúc teóriu dialektického materializmu a hlavne jeho noetiku v celej šírke, práve tieto naše základné pravdy nezamieta. Len im hľadá miesto. A to je významná vec. Dokonca pre nás vec základného významu. Lebo nikdy nestačilo a ani nebude stačiť iba pochopenie určitého javu osihotene. Kto nevidí jeho situačnú podmienenosť a kauzálnu spätosť, tomu sa každý úkaz bude zdať náhodným. V dôsledku aj — „slobodným“. Todor Pavlov, rozpracúvajúc teóriu dialektického materializmu, ukazuje, ako každý zjav treba poňať v jeho celkovosti a genetickom vznikaní. A keď tak urobíme, potom nielenže ho nezamietneme, ale dokonca umocníme. Zistíme jeho miesto v celkovej reťazi javov. Ale preto i funkciu, pre ktorú sa zjavilo.

Teda ako vyzerať skutočnosť podľa Pavlovových poznatkov?

V prvej knihe svojho diela Pavlov skúma otázku jednoty hmoty a vedomia. Noeticky to znamená: nie že by tieto dva obsahy nášho života negoval alebo a priori jeden druhému podriaďoval, ale naopak. Robiac z nich problém a sledujúc ich javovú následnosť, Pavlov zisťuje, že tieto dva obsahy splyvajú vlastne v jednu noetickú jednotu. Čiže — noeticky niet na počiatku hmoty a vedomia, ale je určitý noetický obsah, ktorý sa vyznačuje kvalitou motoričnosti (pohybu). Táto pohyblivosť je taká nápadná, že Pavlov v tejto súvislosti upozorňuje na Leninom objavený zákon, ako je aj obecná. To znamená: všetka skutočnosť splyva s touto kvalitou v jednotu (53).

A tu sme sa prepracovali k prvému strašiakovi našich „citových“ mysliteľov. Ten nám jasne ukazuje, ako je táto jednotu nie jednotou existencie. Len existenčných spôsobov. Nestráca sa preto v dialektickom materializme ani hmota ani duch, len sa spájajú v jednotu základnou spoločnou kvalitou. Pavlov dokonca upozorňuje, ako na podklade takto zistenej jednoty vznikali nesprávne pochopenia či na strane jednej, alebo na strane druhej. Totiž u špiritualistov práve ako u vulgárnych materialistov. Preto sa dopúšťa v podstate rovnakého omylu každý, kto na podklade jednej vlastnosti stráca pozornosť pre rozlišovanie nových detailov. Ale práve podobne chybujú i ten, kto pre takúto možnosť vývodov zasa nechce pripustiť zistenú a nápadnú jednotu. Preto Pavlov v prvej hlave svojej štúdie skoncentroval celú svoju pozornosť na tento pokrivený problém a aby obránil noetickú realitu takú, aká sa nám v čistej danosti javí.

V knihe druhej len pokračuje v základných poznatkoch a zisteniach. To konkrétne znamená: keď na linaji motorickej kvality zistil, ako nie je každá motoričnosť aj smyslom v každom objektívnom obsahu rovnaká, Pavlov zisťuje, čo je to za pohyb, ktorému patrí nové označenie. Termín vedomia. A tu zasa len postupuje prísne vedecky, keď dokazuje, ako sa vedomie — ako pohyb — vyskytuje len u objektov najvyššie organizovaných. Nie teda že by vedomie bolo iba touto organizáciou. Pavlov výslovne upozorňuje na

chybný sklon mechanistických materialistov, ktorý zamenil vedomie za chemický proces, vylučujúci sliny a pod. Ale na druhej strane zasa ani nepatí, že by kvalita vedomia bola tam, kde niet tejto organizovanosti.

Čiže je zrejmé: Pavlov fakt vedomia uznáva ako fakt skutočnosťný, ktorý môže popierať a jednostranne ponímať iba človek, ktorý nemá dost smyslu pre základné reality života.

No podobne môže len takýto človek i tvrdiť, ako by vedomie bolo prostým epifenomenom. Pavlov v druhej knihe svojej štúdie dokazuje, ako je vedomie noeticky viac než kvalita. Kto sa naň pozrie v jadre a obsahovej náplni, musí si zistiť, že predstavuje križovatku dvoch faktov. Objektu a subjektu. V závere i fakt — poznávania.

A týmto vlastne mizne aj druhý strašiak našich „idealistov“. Strašiak, že dialektický materializmus nepozná význam ducha a možnosť poznania. Lebo keď je situácia takáto, tak duch vyniká práve pri takomto poňatí skutočností. Podľa Pavlova totiž len na križovatke objektívnych a subjektívnych momentov má svoje miesto to, čo idealisti radi nazývajú ideou. No, tuná to má aj základ svojej existencie. Lebo kde ideu nechápeme podobným spôsobom, kde sa s ňou nestretávame v podobnej geneze, tam musí byť rozhodne zdaním a čímsi náhodným. Idea však nie je skutočnosť ľubovoľná. Duchovný svet má svoje prísne príčiny. Vznikania práve tak ako existencie. A preto aj idea má svoju presnú funkciu. Pavlov hovorí: idea, ako výsledok križovania dvoch objektívnych obsahov, predstavuje povahu odpovede jedného z nich. Znamená, idea je jednak obrazom-odrazom svojho nositeľa, i faktora vplyvu. Nie je to epifenomen. Nie je odvar hmoty, ako tvrdili a tvrdia materialisti metafyzického zamierenia. Keďže vzniká ako výsledok určitého konfliktu, stáva sa nositeľom tohto konfliktu. A to značí, že je čímsi práve tak reálnym, ako každý iný vedomý obsah. Preto aj idea, ako na prvý pohľad subjektívny stav, kvalita určitého reálneho podkladu, stáva sa faktorom, ktorý sa prejavuje vo veľmi reálnej praxi. Pavlov priamo hovorí: prax nám je najlepším potvrdením jej faktičnosti. Rozumejme však: nie životnej a reálnej oddelenosti, ale účinnej pôsobnosti v rámci celkovej reality. V závere: nie je to nič len čisto subjektívne, ako chceli dokazovať pozitivisti (M a c h, A v e n a r i u s); ale ani objektívne, ako sa snažili znovu a znovu dokazovať rôzne novoplatonistické pokusy. Ako výsledok dvoch faktorov predstavuje idea súhrn spoločných kvalít. A preto nemôže predstavovať pravdu, ale iba cestu k pravde, ako výslovne dokazuje Pavlov v poslednej (piatej) knihe svojej štúdie. Ani len objektívnosť, ale cestu k objektívnosti (349).

A týmto teda Pavlov odstraňuje aj idealistické výčitky, ako by dialektický materializmus nevedel k možnosti poznania. Naopak. Tu sa poznanie stáva priamo súčasťou duchovného vývinu. Nakoľko je duch zapojený do celkového procesu objektívneho diania, nemôže byť slepý. Musí v sebe vyjadrovať všetky složky tohto diania. Od objektívnych až po subjektívne kvality. No preto nemôže byť ani definitívny. Na str. 399 Pavlov napr. otvorene hovorí: „V minulosti a podnes boli i takí gnozeologovia a psychologovia, ktorí si mysleli, že len pojmy, súdy a závery môžu byť správne či nesprávne, pravdivé či nepravdivé. Ale nie aj pocity a obyčajné predstavy. A že v závere obyčajné smyslové a „vnemové“ myslenie nie je myslením v pravom slova smysle, ale len historické a prechodné logické obdobie či stupeň, t. j. predhistória skutočného ľudského myslenia, ktoré vystihuje

pravdu“. A hneď poznamenáva: „V tom poňatí je naozaj niečo rozumove zdôvodneného, čo môžeme prijať za správne, ale len natoľko, nakoľko sa v ňom vyzdvihuje fakt, že pocity a obyčajné myslenie pomocou predstáv sú naozaj len základnou bázou správneho myslenia, podľa toho i logickej pravdy... Ale v takomto pochopení je aj mnoho nesprávnosti, nejasnosti a nerozumnosti“, končí svoju poznámku T. Pavlov. Lebo proste nie je možné, aby na počiatku ducha nebolo v ňom nič z toho, čím sa vyznačuje na konci svojho zdokonaľovania. A toto je náhľad, ktorý význam ducha zvyrazňuje tak jasne a jednoznačne, že ďaleko predstihuje aj najsebavedomejší idealizmus, ktorý však počína duchom len ako faktorom pojmov.

A podľa toho potom vyzerá i celá Pavlovova teória duchovných rezultátov. Vidno to jasne zvlášť v úvahe o systéme vied a ich spoločnej súvislosti (kniha štvrtá, 303—385). Lebo pri tomto výklade Pavlov zasa prekonáva polovičatosť idealistických filozofických smerov, ktoré si i vo vedách ctia iba rezultáty, vybrané ľubovoľne. Pavlov naopak. Upozorňuje, že niet toho duchovného rezultátu, ktorý by stál stranou. Všetky tvoria celok, ale preto aj iba rôznu cestu k reálnej pestrosti. Pavlov totiž najprv hovorí: „Dialektický materializmus nevyrovnáva absolútne objekt a subjekt, respektíve predmet a obraz, ale nerobí z nich ani absolútny protipól. Berie ich vo vývoji, v procese ich dialektičnosti a súčasne ich relatívnej shody“ (L e n i n, E n g e l s, 307). A na podklade toho zastáva i náhľad o jednote vied, ktorý — pokiaľ ide o logiku — má takúto podobu: „Samým tým logika (teória poznania, dialektika) dostáva konkrétny charakter. Ona nie je iba náukou o subjektívnych, „vonkajších“, bezobsažných „formách“ myslenia, ktoré by boli veciam cudzie. Logika prosto nevyhnutne nie je formálna, ale veľmi konkrétna a v tom smysle je ona náukou o najvšeobecnejších zákonoch všetkých vecí (prírodných, sociálnych a duchovných)“ (308). A ako logika, podobne aj ostatné vedy. Podľa Pavlova (u nás v poslednom čase podobne hovorí B ě l e h r á d e k, K o l m a n) vedy vôbec len takto tvoria celok. Ale takto aj musia tvoriť celok. Lebo ako sa niekedy psychologie mýlili, keď obsahy vedomia delili na prvoradé a druhoradé, smyslové kvality na tzv. primárne a sekundárne, ako keby to neboly dáta toho istého významu, iba s rôznych stanovísk a rôznych orientačných ľudských prostriedkov, podobne sa mýlia dnes aj myslitelia, ktorí by takto rozpájali vedy. Prosto i vedy sú len objavmi nových a nových podôb toho istého úkazu, hovorí výslovne Pavlov (341 n.). Medzi filozofiou, fyzikou a psychológiou je napr. rozdiel iba v tom, že kým prvá — ako veda o skutočnosti — sa viacej stará o fakt objektu, fyzika si všíma ten istý objekt v jeho vonkajšej štruktúre a psychologia v štruktúre myšlienkovvej. Filozofiu ďalej napr. zaujíma myšlienka ako objekt, psychológiu skladobná časť vzníkania a myšlienkovvej funkcie (341). Nie je z toho potom jasné, ako nijaká veda neuniká od primárnych noetických obsahov, zistených na počiatku štúdie? A čo je hlavné, upozorňuje Pavlov, takto nijaká veda nestráca ani realitné jadro. Nakoľko aj prechádza do kategórie abstraktných skutočností (ako matematika), táto abstraktnosť je iba odvodeninou, vystavanou na veľmi reálnej pôde. A preto každá veda v závere môže a aj musí byť overovaná praxou, t. j. realitným obsahom. Preto nijaká myšlienka nestráca spojenie so zemou, dokonca dostáva kvalitu umocňovateľa a zlepšovateľa sveta.

Také je teda jadro výskumov Pavlova v tejto jeho naozaj obsažnej a hodnotnej knihe. No, také je poňatie i celej skutočnosti. Kto sa dobre

vhľbi do metódy jej spracovania, ten hneď aj pochopí, ako tu idealizmus iba získava. Nie naopak. Lebo ten zbadá, že v poňatí hmoty ako objektu (35, 331, 334, 336) a v poňatí ducha, ako niečo, čo stojí v nepretržitom styku s týmto objektom, duch vlastne dostáva pravú náplň a význam a stáva sa čímisi v skutočnosti a v živote prepotrebným. Pavlov výslovne podotýka: kto nedáva pozor na takto reálne základy všetkého, čo menujeme objektom, ten vždy upadá do dvojakej chyby. Alebo sa mu čiastka skutočnosti (duch, vedomie) stáva čímisi náhodným, luxusným, zdaním (mechanicizmus, vulgárny materializmus), alebo hmota zasa niečím zbytočným, „neskutočným“, odvarom (idealizmus). Avšak možno byť slepým k naliehavým potrebám dňa?

A toto sú preto i základné dôvody, prečo o knihe obširne referujeme. Chceme takto upozorniť jednak na význam diela, ale jednak na nutnosť, aby sme sa naozaj ohliadali za novými obzormi, nakoľko nám odhaľujú skutočnosť. Sme totiž presvedčení: kde pozorovať takýto postup, len tam pozorovať aj umocnenie všetkého, čo má v živote cenu. Nakoniec ešte poznamenávame, že by bolo veľmi dobré, keby toto dielo bolo preložené i do slovenčiny.

Michal Topol'ský

(1948)

HENRI LEFÈBVRE, LE MARXISME

Presses universitaires de France, Paris 1948, str. 128, cena neudaná.

Marxistická filozofia je pomerne mladá a musí si prebojovať cestu do najširších vrstiev, ktoré o nej zvyčajne bývajú málo alebo dokonca nesprávne informované.

Je tu teda naliehavá potreba výkladov prístupných a prostých, no jednak len presných a vedecky fundovaných. Je to, pravda, úloha ťažká, tým ťažšia, že si široká verejnosť, osobitne inteligencia, navykla myslieť v pojmoch filozofii starých a taký výklad marxizmu musí vlastne preškolovať celý spôsob myslenia.

Všetky tieto požiadavky v značnej miere plní knižka Lefèbvrova.

V úvode (Introduction, 6—22) sa práve zdôrazňuje novosť marxistickej filozofie proti dvom dnes kvitnúcim filozofiám starším, ktoré autor volá koncepciou kresťanskou a individuálnou. Podáva sa tu aj krátky prehľad vývinu a vzniku marxizmu a oceňuje sa zásluha Marxa a Engelsa.

V prvej kapitole (La philosophie marxiste, 23—48) vykladá autor výstižným a jednak len prístupným spôsobom napred metódu marxistickej filozofie a potom ju konfrontuje s náhľadmi idealistickými. Zdôrazňuje pritom náuku o odraze; marxistická metóda hľadá protiklady v samotných veciach, nie vo svojom myslení. Azda by tu nebolo škodilo viac sa zaoberať dialektickými zákonmi jednotlivo a neobmedziť sa iba na zákon jednoty a boja protikladov a v ňom spojiť zákon kvantity a kvality a revolúcie.

V druhej kapitole (La morale marxiste, 49—59), ktorá je azda najlepšou časťou knihy, zdôrazňuje autor dynamický charakter marxistickej morálky proti pasívnym morálkam idealistickým. Práve táto dynamičnosť umožňuje adekvátny vývin morálky vo vzťahu k štruktúre ľudskej spoločnosti a súčasne zamedzuje akési zásadne relativizovanie.